

УДК [378.147+ 364.244]:37.032

Глазкова І. Я.*

БАР'ЄРНА ПЕДАГОГІКА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Статтю присвячено висвітленню можливостей бар'єрної педагогіки як нового розділу професійної педагогічної науки в контексті реалізації стратегії сталого розвитку суспільства. Розглянуто бар'єри, що перешкоджають сталому розвитку особистості як соціального суб'єкта (мотиваційні, когнітивно-мисленнєві, операційні), а також бар'єри професійної діяльності педагога (методологічні, операційні), що знижують ефективність соціально-виховної діяльності з метою стимулювання особистості до сталого розвитку. Доведено, що формування в майбутніх педагогів компетентності запобігання й подолання означених бар'єрів, а також формування в особистості здатності до подолання бар'єрів власного розвитку є важливою умовою ефективності їхньої професійної діяльності в сучасних умовах.

Ключові слова: бар'єр, бар'єрна педагогіка, сталий розвиток, суспільство, особистість, професійна підготовка.

Реалізація ідеї сталого суспільного розвитку, що проголошена одним із провідних стратегічних орієнтирів сьогодення, можлива за умови вирішення проблеми сталого розвитку на різних рівнях – особистості, соціальної групи, суспільства. Водночас досягнення сталості розвитку особистості, соціальної групи, суспільства стримується багатьма факторами – як зовнішніми, так і внутрішніми, які є бар'єрами такого розвитку. Подолання означених бар'єрів потребує активізації суб'єктної позиції особистості як представника соціальної спільноти будь-якого рівня, її розвитку як суб'єкта життєдіяльності й відповідального соціального суб'єкта, здатного діяти для сталого прогресивного розвитку суспільства [3].

Ключова роль у вирішенні означених завдань належить педагогам усіх видів і рівнів освіти – дошкільної, шкільної, позашкільної, вищої, неформальної – усім, хто причетний до соціального виховання підростаючого покоління. Водночас, як свідчить практика, випускники педагогічних вишів самі не завжди повною мірою готові до ефективної соціовиховної роботи, відчують ускладнення при її плануванні та реалізації, що суттєво знижує результативність соціально-виховної діяльності, яка, безсумнівно, є одним із найскладніших видів діяльності педагога, ефективність здійснення якої потребує високого рівня професійної майстерності вчителя.

Вирішення окреслених вище проблем актуалізує звернення до напрацювань бар'єрної педагогіки як одного з нових напрямів педагогічної науки, присвяченого пошуку шляхів запобігання й подолання бар'єрів суб'єктів освітньо-виховного процесу – як вчителів, так і тих, хто навчається.

Аналіз наукової літератури свідчить, що бар'єри розвитку особистості, педагогічної й навчальної діяльності у різних аспектах вивчали Г. Андреева, А. Бодальов, Л. Виготський, В. Куніцина, Б. Ломов, Б. Паригін, О. Цуканова, Р. Шакуров та інші. Водночас, вивчення наробку бар'єрної педагогіки (І. Глазкова, А. Гормін, Л. Ярославська), що має значний потенціал в аспекті вирішення проблеми сталого розвитку як особистості, так і суспільства загалом, донині не було предметом спеціального наукового пошуку, що зумовлює актуальність відповідного дослідження.

Метою статті є обґрунтування можливостей бар'єрної педагогіки в контексті реалізації стратегії сталого розвитку суспільства, виявлення бар'єрів суб'єктів навчально-виховного процесу, що перешкоджають такому розвитку, окреслення шляхів їх подолання.

Проведений науковий пошук свідчить, що загалом бар'єр як явище об'єктивної реальності розуміється як перешкода здійсненню або розвитку будь-чого, завада для будь-якої діяльності. Бар'єри існують скрізь, де взаємодіють будь-які сили незалежно

*© Глазкова І. Я.

від їх природи. Будь-яка цілісна система, що складається з елементів, зобов'язана своїм існуванням бар'ерам, які перешкоджають її розпаду [2]. На думку Р. Шакурова, людина стала людиною тільки після того, як знайшла найважливіший внутрішній бар'єр – совість [4, с. 3-8]. У соціальному житті бар'єри виконують особливу функцію, втілюючись у формі різноманітних заборон і законів. Саме сукупність законів робить людське співіснування суспільством, заснованим на соціальній взаємодії, що свідчить про позитивну роль означених бар'єрів. Водночас бар'єри часто є перешкодами на шляху досягнення мети, отже важливою є здатність суб'єктів успішно їх долати, досягаючи визначених цілей.

Таким чином, бар'єр може розглядатися як відношення елементів будь-якої системи, що суттєво впливають на систему в цілому, її функціонування. Р. Шакуров описує цю взаємодію термінами «опір», «гальмування», «заборона», «протидія», «блокування», «позбавлення» тощо. Такі бар'єри мають обмежувальний характер щодо взаємодії елементів системи і часто перебувають поза нею. Окрім цього істотну роль виконують внутрішні обмежувачі, що перебувають усередині будь-якої системи і суттєво регулюють її розвиток і зміну, отже, бар'єр визначається як «відношення між елементами системи, що обмежує свободу одного з них» [4, с. 5]. Сутність будь-якого бар'єра полягає в перешкоді й обмеженні як зовнішньої, так і внутрішньої активності людини в процесі життєдіяльності, при цьому такі обмеження, з одного боку, блокують активність, а з іншого – стабілізують і регулюють життєдіяльність.

Відзначимо, що значну увагу дослідженню бар'єрів розвитку особистості, урахування яких є суттєвим у контексті нашого дослідження, приділено в межах психологічної науки, де бар'єр переважно трактується як внутрішня перешкода психологічної природи, психічний стан, що виявляється в неадекватній пасивності суб'єкта й перешкоджає виконанню тих або інших дій. Важливе завдання особистості, на думку психологів, полягає в подоланні бар'єрів, що зустрічаються на шляху її розвитку. Досліджуючи бар'єри розвитку особистості, науковці групують їх відповідно до функціонування основних її підсистем (сфер), а саме: когнітивної, афективної й поведінкової. Так, у когнітивній сфері особистості психологічними бар'єрами є структурні елементи свідомості й самосвідомості, такі як значення, уявлення та знання тощо. В афективній сфері означені бар'єри втілюються у вигляді негативних емоційних переживань і психічних станів, таких як тривога, страх, фрустрація тощо. У поведінковій сфері психологічні бар'єри здебільшого виявляються як неадекватне зниження активності суб'єкта. Крім того у процесі функціонування даних підсистем у людини можуть виникати психологічні бар'єри, обумовлені не лише структурними компонентами кожного з них, а системою їх функціонування.

Аналізуючи механізми психогенезу бар'єрів, Р. Шакуров розглядає ціннісні бар'єри як первинні, а операційні – як вторинні, підкреслюючи, що саме відсутність чи знецінення предмета потреб для особистості зумовлює її пасивність, нездатність подолати перешкоди на шляху досягнення мети.

Водночас сталість розвитку особистості, що означає її «сталу висхідну динаміку, удосконалення на основі внутрішньої цілісності (гармонізації мисленнєвої, почуттєвої, вольової сфер, формування стійкої особистісно-соціальної позиції), здатність протидіяти факторам, що перешкоджають розвитку, запобігати кризовим станам, спроможність досягати стійких позитивних (прогресивних) результатів можлива за умови свідомої життє- і культуротворчості кожної особистості на ґрунті усвідомлення нею основних закономірностей ефективної життєдіяльності, а також відповідальності за власну долю і долю суспільства [3, с. 357].

З урахуванням суті сталого розвитку особистості дослідниками виокремлено основні бар'єри, що перешкоджають такому розвитку, а саме: мотиваційні (відсутність належної мотивації, несформованість у особистості системи цінностей сталого розвитку), когнітивно-мисленнєві (пов'язані з недостатнім усвідомленням суті і значущості сталого

розвитку для ефективної життєдіяльності людини та суспільства, неповним усвідомленням причинно-наслідкових зв'язків, законів і закономірностей ефективної життєдіяльності й сталого прогресивного розвитку людини та суспільства), операційні (неволодіння способами, стратегіями і тактиками діяльності з подолання зовнішніх і внутрішніх перешкод, невміння самостійно творчо вирішувати проблеми, що виникають), а також індивідуально-психологічні й соціально-психологічні бар'єри (зокрема недостатня розвиненість самосвідомості, волі, творчого мислення, здатності до саморегуляції, самоорганізації та самоуправління, пасивність, безініціативність, песимізм, безвідповідальність, егоцентризм, відсутність потреби і прагнення до спільної діяльності з удосконалення суспільного буття тощо) [3, с. 361].

Водночас, якщо людина усвідомлює наявність означених бар'єрів, прагне їх подолати й шукає для цього відповідні способи, названі перешкоди можуть стати рушійними силами її розвитку. При цьому необхідно враховувати, що процес подолання бар'єрів також має три взаємопов'язані сторони: емоційно-вольову, пізнавальну й операційно-поведінкову. Розглядаючи співвідношення наведених бар'єрів, вважаємо, що саме пізнавальні є свого роду «джерелом» появи всіх інших – так, якщо людина не розуміє суті й значення сталого розвитку для власної життєдіяльності й прогресивного розвитку суспільства, вона не буде ні вмотивованою діяти певним чином, ні виявлятиме відповідної поведінки.

Таким чином, у контексті сталого розвитку важливим завданням педагога є формування в особистості в процесі соціально-виховної діяльності здатності до подолання бар'єрів на шляху її розвитку. Зрозуміло, що така здатність може бути сформована лише за умови поінформованості суб'єкта як з проблемою сталого розвитку загалом, так і з його перешкодами. Отже, визначальним зовнішнім фактором, що впливає на перебіг досліджуваного процесу, є рівень організації діяльності з соціального виховання, яка на сьогодні розглядається як фактор, що визначає вектор розвитку сучасної цивілізації й суттєво впливає на становлення особистості.

Водночас ефективне здійснення соціального виховання підростаючого покоління можливе за умови здатності педагога до подолання бар'єрів власної професійної діяльності. Саме на вирішення означених завдань спрямована бар'єрна педагогіка як розділ педагогічної науки, пов'язаний з розробленням й використанням у педагогічній практиці прийомів, методів, технологій освітньої діяльності, заснованих на врахуванні внутрішніх бар'єрів особистості, а також побудові й розвивальному використанні зовнішніх бар'єрів у навчанні й вихованні (А. Гормін); напрямок педагогічної науки, що забезпечує формування у суб'єктів педагогічного процесу компетентності запобігання, подолання та штучного створення бар'єрів (І. Глазкова).

Досліджуючи бар'єри професійної діяльності педагога, вчені (І. Бурганова, А. Гормін, Л. Ярославська) виокремлюють сенсові, емоційні, когнітивні, тактичні бар'єри, вважаючи основними мотиваційні та операційні бар'єри, що в свою чергу виявляються в когнітивній, афективній і поведінковій сферах. Н. Кузьміна стверджує, що труднощі педагогічної діяльності виникають у певних умовах: коли педагогічне завдання усвідомлюється вчителем, але він не знає, як його вирішити, а також коли одержаний у процесі діяльності результат не задовольняє педагога, й той шукає нове рішення. На думку автора, труднощі в педагогічній діяльності є суб'єктивним станом напруженості, важкості, незадоволеності, який спричинюється зовнішніми чинниками діяльності й залежить від характеру самих чинників, освітньої, етичної та фізичної підготовленості людини до діяльності та ставлення до неї.

А. Маркова серед бар'єрів професійної діяльності педагога виокремлює: 1) бар'єри планування, постановки і вирішення педагогічних завдань, відсутність урахування помилок, звуження змісту, що стає причиною формалізації діяльності; 2) бар'єри педагогічної дії на суб'єкта діяльності, який, не включаючись у спілкування та діяльність, залишається об'єктом педагогічного впливу; 3) бар'єри поєднання продуктивних

і репродуктивних форм роботи, активних методів навчання тощо [2].

М. Подимов звертає також увагу на наявність ціннісно-сенсових бар'єрів, до яких належать бар'єри спілкування, інноваційні бар'єри, бар'єри творчості, інформаційні бар'єри, криза професійного розвитку тощо.

Оскільки педагогічний процес і зокрема соціально-виховна діяльність у контексті сталого розвитку є творчим процесом, важливою є здатність педагога до подолання бар'єрів творчої діяльності, до яких В. Андреев відносить три групи: соціально-педагогічні, особистісні (психологічні) і фізіологічні. Так, серед соціально-педагогічних перешкод учений виокремлює явища, пов'язані з мікро- і макросередовищем: замкнутий спосіб життя, відсутність соціальних умов для заняття творчою діяльністю, сімейні, побутові проблеми, труднощі соціального характеру, низьку престижність цього виду діяльності; авторитарний стиль спілкування, байдужість педагога до успіхів і досягнень тих, хто вчиться; відсутність сумісності суб'єктів навчально-виховного процесу під час організації спільної творчої діяльності; завищення або заниження педагогом вимог до учнів, відсутність об'єктивності в оцінюванні; зайву захопленість педагога інформативними методами навчання та виховання (надмірна інформація заважає можливості творчості); недостатню актуалізацію наявного життєвого досвіду (знань, умінь) учнів, догматичний стиль навчання та виховання, жорсткий контроль (переважно прямий і оперативний) на всіх етапах навчально-творчої діяльності, що сковує ініціативу учнів; невдалу постановку творчого завдання й невдалий вибір загальної стратегії його вирішення, незнання і невміння застосовувати логічні й евристичні прийоми, активні та інтерактивні методи навчання та виховання.

До особистісних (психологічних) бар'єрів автор відносить: низьку мотивацію до творчої діяльності, невіру у власні сили, лінощі, байдужість до успіху, нерозвиненість творчої уяви та почуття гумору, інерцію мислення тощо. Фізіологічними бар'єрами, що перешкоджають ефективній творчій діяльності педагога, є перевтома, слабе здоров'я, нестача сну, недотримання режиму праці та відпочинку, розумове перевантаження, відсутність достатнього комфорту в приміщенні (недостатня освітленість, вентиляція повітря, шум, незручне робоче місце) тощо [1, с. 14-15].

Серед значущих бар'єрів, що супроводжують професійну діяльність учителя, Е. Басін, А. Лук, А. Маслоу виділяють надмірну самокритичність, лінощі, страх невдачі, вважаючи їх «ворогами творчості», якостями, що перешкоджають самоактуалізації. А. Шевирьов серед інших бар'єрів указує на такі психологічні перешкоди, що обмежують творчу людину: стереотипи, ослаблену цілеспрямованість, зайву скутість, невпевненість і серйозність (що заважають повністю включити силу творчої уяви, при цьому недолік ігрової установки ускладнює сприймання нового і незвичайного); неефективну методологію вирішення проблем (творчі зусилля серйозно послабляються відсутністю ефективних прийомів і методів вироблення альтернатив), лінощі тощо [5, с. 202-203]. А. Антонов, характеризуючи процес творчої діяльності, особливо звертає увагу на бар'єр невіри у власні можливості вирішити завдання. Цей бар'єр має комплексний характер і включає бар'єр гіперскладності, коли людина схильна переоцінювати об'єктивну складність завдання, а також бар'єр укорінених у суспільстві заборон і «принципів неможливості». До бар'єрів інноваційної діяльності педагога Н. Городецька відносить соціальні, бар'єри творчості та кризи педагогічної діяльності.

Досліджуючи проблему підготовки майбутніх соціальних педагогів до сталого розвитку соціальних груп, Н. Кабусь зауважує: основними бар'єрами педагогічної діяльності, що зумовлюють недостатню ефективність соціально-виховної роботи в контексті сталого розвитку, окрім інформаційних (недостатня обізнаність педагога із суттю проблеми сталого розвитку особистості, соціальної групи, суспільства), є методологічні й операційні бар'єри, а саме: недостатнє володіння педагогом ефективними методами впливу на мислення, почуття, волю, свідомість, переконання особистості з метою її стимулювання до сталого прогресивного розвитку, свідомого

і відповідального життє- і культуротворення, а також недостатня сформованість комунікативно-стимулювальних та організаційно-управлінських умінь (зокрема створювати духовно-насичене розвивально-творче середовище в навчально-виховному процесі; стимулювати представників різних соціальних груп до спільної соціально значущої діяльності, конкретних дій і вчинків з власного удосконалення й покращення суспільного буття; сприяти розвитку їхньої суб'єктності, здатності до самоорганізації й самоуправління; залучати необхідні ресурси для ефективної діяльності в контексті сталого розвитку) [3].

Водночас усвідомлення майбутніми педагогами можливих бар'єрів професійної діяльності, а також бар'єрів сталого розвитку особистості та спільний творчий пошук шляхів їх подолання у процесі професійної підготовки є стимулювальним фактором особистісного й професійного розвитку фахівця, важливою умовою ефективності його діяльності зі сталого розвитку особистості, соціальної групи, суспільства в цілому.

Таким чином, у контексті реалізації ідеї сталого суспільного розвитку бар'єрна педагогіка, орієнтована на формування в майбутніх фахівців компетентності запобігання й подолання бар'єрів педагогічної діяльності, актуалізується у двох основних аспектах. По-перше, важливим є формування у майбутніх педагогів, які здійснюють соціальне виховання і розвиток молодшого покоління, здатності до подолання бар'єрів, що перешкоджають їхній ефективній професійній діяльності зі стимулювання особистості, соціальної групи до сталого розвитку. По-друге, вони мають бути спроможними формувати в особистості здатність до подолання бар'єрів власного розвитку, що є важливою умовою сталого поступу людини й суспільства.

Перспективу подальшої наукової розвідки вбачаємо в розкритті методичного інструментарію формування в майбутніх фахівців компетентності запобігання і подолання бар'єрів педагогічної діяльності в контексті дослідження.

Література:

1. Андреев В. И. Педагогика : учеб. курс для творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с.
2. Глазкова І. Бар'єрна педагогіка : монографія / Ірина Глазкова. – Бердянськ : ФОП Ткачук О. В., 2014. – 318 с.
3. Кабусь Н. Д. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до сталого розвитку соціальних груп / Н. Д. Кабусь // Напрями модернізації соціально-педагогічної системи підготовки фахівців в університеті : монографія / за заг. ред. Т.О. Дмитренко. – Херсон : ПП Вишемирський, 2017. – С. 352-414.
4. Шакуров Р. Х. Социально-психологические основы управления : руководитель и педагогический коллектив / Р. Х. Шакуров. – М. : Просвещение, 1990. – 308 с.
5. Шевырев А. В. Технология творческого решения проблем (эвристический подход) или книга для тех, кто хочет думать своей головой / А. В. Шевырев. – Белгород, 1995. – 208 с.

Глазкова І. Я.

БАРЬЕРНАЯ ПЕДАГОГИКА В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ИДЕИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Статья посвящена раскрытию возможностей барьерной педагогики как нового раздела профессиональной педагогической науки в аспекте реализации стратегии устойчивого развития общества. Рассмотрены барьеры, препятствующие устойчивому развитию личности как социального субъекта (мотивационные, когнитивно-мыслительные, операционные), а также барьеры профессиональной деятельности педагога (методологические, операционные), снижающие эффективность социально-воспитательной деятельности с целью стимулирования личности к устойчивому развитию. Доказано, что формирование у будущих педагогов компетентности предотвращения и преодоления указанных барьеров, а также формирование у личности способности к преодолению барьеров собственного развития является важным условием эффективности их профессиональной деятельности в современных условиях.

Ключевые слова: барьер, барьерная педагогика, устойчивое развитие, общество, личность, профессиональная подготовка.

Glazkova I. Y.

BARRIER PEDAGOGICS IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION
OF THE IDEA OF SOCIETY SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article is devoted to the clarification of the possibilities of barrier pedagogics as a new direction of professional pedagogical science in the context of implementing the strategy of society sustainable development. There have been considered in the study the barriers hindering the sustainable development of the individual as a social subject (motivational, cognitive-thinking, operational), as well as barriers of professional activity of the teacher (methodological, operational), which reduce the effectiveness of social and educational activities to stimulate the personality to sustainable development. It has been proved that barrier pedagogics is updated in the context of the implementation of the idea of sustainable social development in two main aspects. First, it is important to form the competence of future teachers in preventing and overcoming pedagogical barriers that impede their effective professional activity for sustainable development of the individual, social group. Secondly, they should be able to contribute to the formation of a person's ability to overcome the barriers of their own development. It is shown in the study that the awareness of future teachers of the identified barriers as well as their joint creative searching the ways to overcome them in the process of professional training is an important condition for the effectiveness of their activities with the view to sustainable development of the individual, social group, society as a whole.

Key words: barrier, barrier pedagogics, sustainable development, society, personality, professional training.

УДК 378.147:784

Коваленко О. А., Тань Сяо*

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В КНР**

У статті досліджено зростання ролі художньо-виховного потенціалу музичного мистецтва як одного з актуальних і ефективних засобів музично-естетичного виховання в системі мистецької вищої освіти; з'ясовано зміст поняття «художній смак» через узагальнення філософської, психологічної, педагогічної та музикознавчої літератури; обґрунтовано педагогічні умови розвитку, до яких належать: стимулювання художньо-творчої самореалізації майбутніх учителів музичного мистецтва на основі діалогічного стилю педагогічного спілкування, активізація творчо-пошукової діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва на основі проблемного навчання; окреслено важелі художньо-виховного впливу музичного мистецтва, а саме: жанрово-стильову багатогранність, синкретичність та унікальність мистецтва імпровізації.

Ключові слова: художній смак, музично-виконавська діяльність, готовність, професійна підготовка.

Загальновідомо, що розбудова сучасної освіти у високорозвинених країнах світу орієнтується насамперед на відродження власних національних традицій. Саме на майбутнього вчителя музичного мистецтва покладається відродження й оновлення культурно-освітнього простору, сприяння зростанню духовного потенціалу суспільства. Державна освітня програма КНР урахує потребу у висококваліфікованих спеціалістах, тому значна частина китайської молоді навчається в багатьох країнах Європи, зокрема й в Україні.

Разом із тим професія майбутнього вчителя музичного мистецтва за своєю природою є поліфункціональною, крім поставленого співацького голосу наставник має бути обізнаний у різних сферах фахової діяльності – науково-методичній, викладацькій, виконавській. Тому проблема вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя

*© Коваленко О. А., Тань Сяо